ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

Επιμέλεια:
Ελπίδα Καραμπά
Ίρις Λυκουριώτη

Ερευνητική Ομάδα:
Ιωάννα Ζούλη
Βάλια Παπαστάμου
Κώστας Στασινόπουλος
Μαριάννα Στεφανίτση

Εκδόσεις Πανεπιστημίου Θεσσαλίας & Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο

ΒΟΛΟΣ 2021

ΤΟ ΜΕΤΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΩΣ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ-ΜΗΧΑΝΗ

ROSI BRAIDOTTI
Μετάφραση Ι. Ρήγας

Το ζήτημα της τεχνολογίας είναι κεντρικό στο μετα-ανθρωποκεντρικό αδιέξοδο, κάτι που έχει ήδη γίνει εμφανές πολλάκις στα προηγούμενα κεφάλαια [του βιβλίου *The Posthuman* (*Το μετανθρώπινο*)]. [278]Η σχέση μεταξύ του ανθρώπινου και του τεχνολογικού άλλου έχει μετατοπιστεί στη σύγχρονη συνθήκη τόσο πολύ ώστε αγγίζει πρωτοφανείς βαθμούς ενδόμυχης οικειότητας και παρείσφρησης. Το μετανθρώπινο αδιέξοδο είναι τέτοιο ώστε να αναγκάζει τις γραμμές οριοθέτησης σε έναν εκτοπισμό ανάμεσα στις δομικές διαφορές, ή αλλιώς στις οντολογικές κατηγορίες, όπως για παράδειγμα ανάμεσα στο οργανικό και το ανόργανο, στο γεννημένο και το παρασκευασμένο, στη σάρκα και το μέταλλο, στα ηλεκτρονικά κυκλώματα και τους ιστούς του νευρικού συστήματος.

Όπως και στην περίπτωση της σχέσης ανθρώπου-ζώου, η κίνηση που συμβαίνει είναι πέρα από τη χρήση μεταφορών. Στον μοντερνισμό η μηχανή καλύφθηκε από αυτή τη μεταφορική ή αναλογική λειτουργία, ως μια ανθρωποκεντρική συσκευή που μιμείται τις ενσώματες ανθρώπινες δυνατότητες, η οποία σήμερα αντικαθίσταται από μια πιο σύνθετη πολιτική οικονομία που συνδέει σώματα σε μηχανές ακόμα πιο ενδόμυχα μέσω προσομοιώσεων αλλά και αμοιβαίων τροποποιήσεων. Όπως υποστηρίζει και ο Andreas Huyssen,[279] στην εποχή της ηλεκτρονικής τα καλώδια και τα κυκλώματα ασκούν άλλου είδους σαγήνης από τα πιστόνια και τις μηχανές άλεσης της βιομη-

278 Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press.

279 Huyssen, A. (1986). *After the Great Divide: Modernism, Mass Culture, Postmodernism*. Bloomington, IN: Indiana University Press.

χανικής μηχανικής. Από αυτή την οπτική, οι ηλεκτρικές μηχανές είναι αρκετά άυλες: πλαστικά κουτιά και μεταλλικά καλώδια είναι αυτά που μεταβιβάζουν πληροφορίες. Δεν «αναπαριστούν» τίποτα παρά μεταφέρουν διαυγείς πληροφορίες και μπορούν να αναπαράγουν διαυγή πληροφοριακά μοτίβα. Η κύρια ώση της μικροηλεκτρονικής σαγήνης είναι πράγματι ουδέτερη στο ότι θέτει στο προσκήνιο τη σύντηξη ανθρώπινης συνείδησης με το γενικό ηλεκτρονικό δίκτυο. Οι σύγχρονες πληροφοριακές και επικοινωνιακές τεχνολογίες εξωτερικεύουν και διπλασιάζουν το ανθρώπινο νευρικό σύστημα σε ηλεκτρονική μορφή. Αυτό έχει επιφέρει μια μετατόπιση στο αντιληπτικό μας πεδίο: οι οπτικοί τρόποι αναπαράστασης έχουν αντικατασταθεί από αισθητηριακούς-νευρωνικούς τρόπους προσομοίωσης. Όπως το θέτει και η Patricia Clough: έχουμε γίνει «βιοδιαμεσολαβημένα» σώματα.[280]

Άρα μπορούμε με ασφάλεια να αρχίσουμε από την υπόθεση ότι τα σάιμποργκ είναι οι κυρίαρχοι κοινωνικοί και πολιτισμικοί σχηματισμοί που δρουν απ' άκρη σ' άκρη του κοινωνικού ιστού, με πολλές οικονομικές και πολιτικές συνέπειες. Ο άνθρωπος του Βιτρούβιου έχει μεταφερθεί στον κυβερνοκόσμο. Θα τεκμηριώσω ευθύς αμέσως αυτή τη δήλωση προσθέτοντας ότι μπορεί να ειπωθεί πως όλες οι τεχνολογίες έχουν μια ισχυρή βιοπολιτική επίδραση πάνω στο ενσώματο υποκείμενο με το οποίο διασταυρώνονται. Έτσι, τα σάιμποργκ δεν συμπεριλαμβάνουν μόνο τα εκθαμβωτικά σώματα της τεχνολογίας αιχμής, τους πιλότους των μαχητικών αεροσκαφών, τους αθλητές και τους αστέρες του κινηματογράφου, αλλά επίσης τα ανώνυμα πλήθη του κακοπληρωμένου και ψηφιακού προλεταριάτου που τροφοδοτεί την τεχνολογικά ορμώμενη παγκόσμια οικονομία χωρίς ποτέ να έχει πρόσβαση το ίδιο.[281]

Αυτό που θέλω στη συνέχεια να ισχυριστώ είναι πως η τεχνολογική διαμεσολάβηση κατέχει κεντρικό ρόλο σε αυτό το νέο όραμα μετανθρώπινης υποκειμενικότητας και ότι παρέχει τη θεμελίωση νέων ηθικών αξιώσεων. Μια μετανθρώπινη προσέγγιση του ένσαρκου και εκτεταμένου, σχεσιακού εαυτού είναι σε θέση να ελέγχει την τεχνοτάση μέσω μιας βιώσιμης ηθικής της μεταμόρφωσης. Αυτή η γειωμένη θέση καλεί σε αντίσταση τόσο απέναντι στην ολέθρια έλξη νοσταλγίας όσο και στη φαντασίωση υπερ-ανθρώπινης [trans-humanist] ή άλλης τεχνο-ουτοπίας. Επίσης, αντιτίθεται στη ρητορική «με επιθυμία να είμαι καλωδιωμένος» έναντι μιας πιο ριζοσπαστικής λογικής του υλισμού «υπερήφανα να είμαι σάρκα».[282] Η έμφαση στην εμμένεια μας επιτρέπει να σεβόμαστε τον δεσμό αμοιβαίας εξάρτησης μεταξύ των σωμάτων και των τεχνολογικών άλλων, ενώ παράλληλα μας επιτρέπει να αποφεύγουμε την περιφρόνηση και την απέχθεια απέναντι στη σάρκα, καθώς και την υπερ-ανθρώπινη φαντασίωση περί απόδρασης από την πεπερασμένη υλικότητα του ένσαρκου εαυτού. Το ζήτημα του θανάτου και της θνητότητας θα τίθεται αναπόφευκτα [όπως αναπτύσσεται σε άλλο σημείο του βιβλίου [*The Posthuman*].

Θέλω να υποστηρίξω μια βιταλιστική [vitalist] οπτική του τεχνολογικά βιοδιαμεσολαβημένου άλλου. Αυτή η μηχανιστική ζωϊκότητα δεν έχει τόσο να κάνει με μια

280 Clough, P. (2008). The affective turn: Political economy, biomedia and bodies. *Theory, Culture & Society*, 25 (1), σσ. 1–22. https://doi.org/10.1177/0263276407085156

281 Braidotti, R. (2006). *Transpositions: On Nomadic Ethics*. Cambridge: Polity Press.

282 Sobchack, V. (2004). *Carnal Thoughts*. Berkeley, CA: University of California Press.

αιτιοκρατία, με κάποιον από-κατασκευής σκοπό ή τελεολογία, έχει περισσότερο να κάνει με γίγνεσθαι και μεταμόρφωση. Αυτό συστήνει μια διαδικασία που οι Deleuze & Guattari ονομάζουν «γίγνεσθαι-μηχανή», που το εμπνευστήκαν από τις «εργένικες μηχανές» των Σουρεαλιστών, και σημαίνει μια παιχνιδιάρικη και απολαυστικά επιρρεπής σχέση με την τεχνολογία που δεν βασίζεται στη λειτουργικότητα. Για τον Deleuze, αυτό συνδέεται με το πρόγραμμα αποδέσμευσης της ανθρώπινης ενσωματότητας από την προσαρμογή του στην κοινωνικοποιημένη παραγωγικότητα ώστε να μετασχηματιστεί σε «σώματα χωρίς όργανα», που σημαίνει χωρίς να τους οργανώνει η αποδοτικότητα. Αυτό δεν αποτελεί μια χίπικη εξέγερση των αισθήσεων, αλλά ένα προσεκτικό πρόγραμμα επισταμένου λογισμού που ακολουθεί δύο στόχους. Πρώτον, επιχειρεί την αναθεώρηση των σωμάτων μας ως μέρη στο φυσικο-πολιτισμικό συνεχές μέσα από τη βαθιά δομή του. Δεύτερον, προσθέτει μια πολιτική διάσταση θέτοντας το πλαίσιο ανασύνθεσης της σωματικής υλικότητας σε κατευθύνσεις διαμετρικά αντίθετες της απατηλής αποδοτικότητας και του αδίστακτου ωφελιμισμού του ανεπτυγμένου καπιταλισμού. Οι σύγχρονες μηχανές δεν είναι μεταφορές αλλά είναι μηχανές ή συσκευές που συλλαμβάνουν και επεξεργάζονται δυνάμεις και ενέργειες διευκολύνοντας συσχετίσεις, πολλαπλές συνδέσεις και συναρμογές. Προτάσσουν τη ριζική σχεσιακότητα, την ικανοποίηση και την παραγωγικότητα.

Το «γίγνεσθαι-μηχανή» βάση αυτού ακριβώς του νοήματος υποδεικνύει και πραγματώνει τις σχεσιακές δυνάμεις ενός υποκειμένου που πλέον δεν χυτεύεται μέσα σε ένα δυϊστικό πλαίσιο, αλλά φέρει έναν κατ' εύνοια δεσμό με πολλαπλούς άλλους και συγχωνεύεται με το τεχνολογικά διαμεσολαβημένο πλανητικό περιβάλλον. Η συγχώνευση του ανθρώπινου με το τεχνολογικό έχει ως αποτέλεσμα ένα νέο εγκάρσιο συγκρότημα, μια νέου είδους οικο-σοφική ενότητα που ομοιάζει στη συμβιωτική σχέση μεταξύ ενός ζώου και του πλανητικού του περιβάλλοντος. Αυτή δεν είναι μια ολιστική σύντηξη σαν αυτή που κατηγόρησε ο Hegel τον Spinoza, αλλά πρόκειται για ριζοσπαστικές εγκάρσιες σχέσεις που παράγουν νέους τρόπους υποκειμενικότητας υπό τον έλεγχο μιας εθολογίας δυνάμεων. Διατηρούν μια βιταλιστική ηθική αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που διαπερνούν τα είδη [trans-species]. Είναι μια γενικευμένη οικολογία, γνωστή και ως οικοσοφία, η οποία έχει ως στόχο να διαπερνά εγκάρσια τα πολλαπλά στρώματα του υποκειμένου, από το εσωτερικό στο εξωτερικό, και με όλα όσα βρίσκονται ανάμεσα τους.

Αυτή η διαδικασία είναι αυτό που εννοώ με τον όρο «μετα-ανθρωποκεντρικός μετανθρωπισμός». Περιλαμβάνει μια ριζική αποξένωση από έννοιες όπως η κοινωνικά επιβαλλόμενη ηθική [moral] λογική και οι καθολικές αξίες της, η ενιαία ταυτότητα, και η υπερβατική συνείδηση. Το σημείο εστίασης βρίσκεται εξ' ολοκλήρου πάνω στις κανονιστικά ουδέτερες σχεσιακές δομές, τόσο στο σχηματισμό υποκειμένου όσο και στις πιθανές ηθικές σχέσεων. Η διεργασία νέων κανονιστικών πλαισίων για το μετανθρώπινο υποκείμενο είναι το ίδιο το σημείο εστίασης των συλλογικά θεσπισμένων, μη-κερδοσκοπικά προσανατολισμένων, πειραματισμών με την ένταση, δηλαδή με αυτό που είμαστε στην πραγματικότητα ικανές να μεταμορφωθούμε.

Είναι μια *πρακτική* (ένα γειωμένα μοιρασμένο πρότζεκτ), όχι μια *δόξα* (μια κοινή λογική πίστης). Η δική μου έννοια περί νομαδικού υποκειμένου ενσωματώνει αυτή την προσέγγιση και συνδυάζει τη μη-ενιαία υποκειμενικότητα με την ηθική [ethical] λογοδοσία, θέτοντας σε πρώτο πλάνο τον οντολογικό ρόλο που παίζει η σχεσιακότητα.

Σύμφωνα με τον Felix Guattari, το μετανθρώπινο αδιέξοδο καλεί για μια νέα εν δυνάμει [ή εικονική- virtual] κοινωνική οικολογία η οποία περιλαμβάνει κοινωνικές, πολιτικές, ηθικές και αισθητικές διαστάσεις με εγκάρσιες συνδέσεις ανάμεσα τους. Διευκρινίζοντας, ο Guattari προτείνει τρεις θεμελιακές οικολογίες: του περιβάλλοντος, του κοινωνικού δικτύου, και της ψυχής. Κυρίως όμως υπογραμμίζει την ανάγκη δημιουργίας εγκάρσιων γραμμών που να περνάνε μέσα από όλες αυτές τις οικολογίες. Αυτή είναι μια σημαντική διευκρίνιση που θα ήθελα να τη συνδέσω με τη θεωρητική υπενθύμιση που αναφέρθηκα νωρίτερα, δηλαδή ότι υπάρχει ανάγκη να εξασκηθούμε στην από-οικειοποίηση ως μια κριτική μέθοδο της μετανθρώπινης κριτικής θεωρίας και να μάθουμε να σκεφτόμαστε με διαφορετικό τρόπο.

Είναι καίριο, για παράδειγμα, να δούμε τις διασυνδέσεις μεταξύ του φαινομένου του θερμοκηπίου, της θέσης των γυναικών, του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του φρενήρη καταναλωτισμού. Δεν πρέπει να σταθούμε σε καμία από αυτές τις μερίδες πραγματικότητας, αλλά να ιχνηλατήσουμε εγκάρσιες διασυνδέσεις μεταξύ τους. Το υποκείμενο είναι οντολογικά πολυφωνικό. Στηρίζεται πάνω σε ένα πλάνο συνέπειας που περιλαμβάνει τόσο το πραγματικό που είναι ήδη πραγματοποιημένο, τα «εδαφικοποιημένα υπαρξιακά εδάφη», όσο και το πραγματικό που μένει ακόμα εν δυνάμει, τα «απεδαφικοποιημένα άυλα σύμπαντα».[283] Ο Guattari δημιουργεί ένα κάλεσμα για μια συλλογική επανοικειοποίηση της παραγωγής υποκειμενικότητας μέσω «χαοσμοτικής» απο-διάκρισης των διαφορετικών κατηγοριών.[284] Ίσως να θυμάστε ότι ο «Χάοσμος» είναι το σύμπαν αναφοράς του γίγνεσθαι, με την έννοια ότι εκπτυχώνει εικονικότητες [virtualities] ή αλλιώς μεταμορφωτικές αξίες. Ένα ποιοτικό βήμα μπροστά είναι αναγκαίο, εάν θέλουμε οι υποκειμενικότητες να ξεφύγουν από το καθεστώς καταναλωτισμού που είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα της ιστορικής εποχής μας και να πειραματιστούμε με εν δυνάμει/εικονικές πιθανότητες. Χρειαζόμαστε να γίνουμε ένα είδος υποκειμένων που ενεργά επιθυμούν να επανεφεύρουν την υποκειμενικότητα ως ένα σύνολο μεταλλαγμένων αξιών, και παράλληλα να αντλούν απόλαυση από αυτό δίχως να διαιωνίζονται τα οικεία μας καθεστώτα.

Η δουλειά των Humberto Maturana και Francisco Varela[285] είναι μια θαυμάσια πηγή έμπνευσης για τον ανασχεδιασμό αυτού του τύπου περιβαλλοντικά δεσμευμένης μετα-ανθρωποκεντρικής, μη Καντιανής, ηθικής της συν-αυτοδιάθεσης μεταξύ εαυτού και άλλου. Η έννοια της αλληλεξάρτησης αντικαθιστά αυτή της αναγνώρισης, όπως ακριβώς η ηθική [ethics] της βιωσιμότητας αντικαθιστά την ηθική [moral] φιλοσοφία των δικαιωμάτων. Αυτές οι αντικαταστάσεις επαναλαμβάνουν τη σπουδαιότητα των γειωμένων, τοποθετημένων και πολύ συγκεκριμένων- άρα υπόλογων- προοπτικών μέσα σε μια κίνηση που εγώ ονομάζω *ζωη*-κεντρική ισονομία [zoe-centred egalitarianism].

283 Guattari, F. (1995). *Chaosmosis. An Ethico-aesthetic Paradigm*. Sydney: Power Publications.

284 Η δημιουργία της λέξης αποδίδεται στον James Joyce, από το έργο του Finnegans Wake. Για την ελληνική απόδοση του όρου ακολούθησα τη Γκατταρική ανάλυση της έννοιας ως χάος+ώσμωση, και όχι ως χάος+κόσμος. *(Σ.τ.Μ.)*

285 Maturana, H. & Francisco V. (1972). *Autopoiesis and Cognition. The Realization of the Living*. Dordrecht: Reidel Publishing Company. *(Σ.τ.Μ.)*

Σύμφωνα με την ανάλυση σχετικά με τις «συλλογικές υπαρξιακές μεταλλάξεις»[286] που τώρα σχηματίζονται, ο Felix Guattari αναφέρεται στη διάκριση που έκανε ο Varela μεταξύ αυτοποιητικών (αυτοοργανωμένων) και αλλοποιητικών συστημάτων. Ο Guattari προσπερνά αυτή τη διάκριση επεκτείνοντας την αρχή της αυτοποίησης (που ο Varela την αποδίδει μονάχα στους βιολογικούς οργανισμούς) ώστε να συμπεριλάβει επίσης τις μηχανές και τους τεχνολογικά άλλους. Μια ακόμα ονομασία για την υποκειμενικότητα, σύμφωνα με τον Guattari, είναι η αυτοποιητική υποκειμενοποίηση, ή αλλιώς η σχεδίαση εαυτού, και λογαριάζει ως ζωντανούς οργανισμούς τόσο τους ανθρώπινους, ως αυτοοργανωμένα συστήματα, όσο και την ανόργανη ύλη, τις μηχανές.

Η μηχανιστική αυτοποίηση του Guattari εγκαθιστά έναν ποιοτικό σύνδεσμο ανάμεσα στην οργανική ύλη και τις τεχνολογικές ή μηχανιστικές κατασκευές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα έναν ριζικό επαναπροσδιορισμό των μηχανών ως έξυπνες αλλά και ως γενεσιουργές. Έχουν τη δική τους χρονικότητα και αναπτύσσονται μέσα από «γενιές»: περιέχουν τη δική τους εικονικότητα και μελλοντικότητα. Συνεπώς, φιλοξενούν τις δικές τους μορφές ετερότητας, όχι μόνο απέναντι στους ανθρώπους αλλά επίσης ανάμεσα στις ίδιες, και στοχεύουν στο να δημιουργήσουν τη μετα-σταθερότητα, δηλαδή την προϋπόθεση εξατομίκευσης. Η έμφαση που δίνεται στην αυτό-οργάνωση και στη μεταστασταθερότητα πλαισιώνει το πρότζεκτ του γίγνεσθαι-μηχανή του μετανθρώπινου υποκειμένου. Αυτό μας βοηθάει να ξανασκεφτούμε εγκάρσια την τεχνολογικώς διαμεσολαβημένη υποκειμενικότητα και παράλληλα να αποφεύγουμε τον επιστημονικό αναγωγισμό. Στην κριτική που κάνει ο Ansell Pearson στη ρητορική του βιο-τεχνολογικού βιταλισμού[287] μας προειδοποιεί να είμαστε εναντίων της ολέθριας φαντασίωσης μιας αναφυσικοποίησης της έννοιας της εξέλιξης που προπαγανδίσει ο προηγμένος βιοτεχνολογικός καπιταλισμός. Σκέφτομαι ότι το νόημα του μετανθρώπινου αδιέξοδου είναι να ξανασκεφτούμε την εξέλιξη με έναν μη αιτιοκρατικό και επίσης ένα μετα-ανθρωποκεντρικό τρόπο. Σε αντίθεση με τις κλασικές, γραμμικές και τελεολογικές ιδέες περί εξέλιξης,[288] η δική μου έμφαση δίνεται στο συλλογικό πρότζεκτ αναζήτησης μιας πιο επαρκούς κατανόησης της πολυπλοκότητας των παραγόντων που δομούν το μετανθρώπινο υποκείμενο: τη νέα εγγύτητα με τα ζώα, τις πλανητικές διαστάσεις και τα δυσθεώρητα ύψη της τεχνολογικής διαμεσολάβησης.

Η έννοια-κλειδί είναι η εγκαρσιότητα των σχέσεων· για ένα μετα-ανθρωποκεντρικό και μετανθρώπινο υποκείμενο που ιχνηλατεί εγκάρσιες συνδέσεις μεταξύ υλικών και συμβολικών, απτών και λογοθετικών γραμμών σχέσεων και δυνάμεων. Η εγκαρσιότητα πραγματώνει τη ζωη-κεντρική ισονομία ως μια ηθική αλλά και ως μια μέθοδο λογισμού τρόπων εναλλακτικής και μετανθρώπινης υποκειμενικότητας. Μια ηθική που βασίζεται στην προτεραιότητα των σχέσεων και της αλληλεξάρτησης δίνει αξία στη ίδια τη *ζωή*.

Αναφέρομαι επίσης σε αυτές τις πρακτικές γίγνεσθαι-μηχανή ως «ριζοσπαστικό

286 Guattari, F. (1995). *Chaosmosis. An Ethico-aesthetic Paradigm*. Sydney: Power Publications.

287 Ansell Pearson, K. (1997). *Viroid Life: Perspectives on Nietzsche and the Transhuman Condition*. London and New York: Routledge.

288 Chardin de Teillard, P. (1959). *The Future of Man*. New York: Harper and Row.

νεοϋλισμό»[289] ή ως «υλο-ρεαλισμό».[290] Αυτές οι ιδέες υποστηρίζονται από- και διασταυρώνονται με- μεταβαλλόμενες αντιλήψεις εννοιολογικών δομών της ύλης καθεαυτής[291] κάτω από την επίδραση της σύγχρονης βιογενετικής και της τεχνολογίας πληροφοριών. Η Σπινοζική αλλαγή σε μια μονιστική πολιτική οντολογία προωθεί τις επεξεργασιακές διαδικασίες, τις πολιτικές ζωϊκότητας και τις μη αιτιοκρατικές θεωρίες εξέλιξης. Στην πολιτική, η έμφαση δίδεται συνεπώς πάνω στις μικροπολιτικές των σχέσεων ως μια μετανθρώπινη ηθική που ιχνηλατεί με εγκάρσιο τρόπο τις συνδέσεις μεταξύ υλικών και συμβολικών, απτών και λογοθετικών, γραμμών ή δυνάμεων. Η εστίαση βρίσκεται πάνω στις δυνάμεις και στην αυτονομία του συν-αισθήματος και στις λογιστικές της πραγμάτωσης τους.[292] Η εγκαρσιότητα πραγματώνει μια ηθική βασισμένη στην προτεραιότητα των σχέσεων και στην αλληλεξάρτηση που προσδίδει αξία στη μη ανθρώπινη και μη προσωποποιημένη Ζωή. Αυτό είναι που αποκαλώ μετανθρώπινες πολιτικές.[293]

289 Braidotti, R. (1994). *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, 1st edn. New York: Columbia University Press. Μπραϊντότι, Ρ. (2014). *Νομαδικά υποκείμενα, ενσωματότητα και έμφυλη διαφορά στη σύγχρονη φεμινιστική σκέψη* (μτφ. Α. Σηφάκη, Ου. Τσιάκαλου). Αθήνα: Νήσος.

290 Fraser, M. Kember S. & Lury C. (επιμ.) (2006). *Inventive Life. Approaches to the New Vitalism*. London: Sage.

291 De Landa, M. (2002). *Intensive Science and Virtual Philosophy*. London: Continuum, Bennett, J. (2010). *Vibrant Matter. A Political Ecology of Things*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

292 Massumi, B. (2002). *Parables for the Virtual. Movement, Affect, Sensation*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

293 Braidotti, R. (2006). *Transpositions: On Nomadic Ethics*. Cambridge: Polity Press.